

Ծախքը հանելով մուտքից մնումէ վաճառուն և հինգ ուրլի տասն-
եօթը կօպէկ (65 ա. 17 կ.), որ փոխանցուեցաւ 1883 - 4 ուս. տ. հա-
շուին:

Մենք վերջացնում ենք մեր խօսքը, ցանկալով որ Սինօղի, Վանքի
միաբանութեան և Ճեմարանի մէջ եղած բարոյական կապը անխզելի
մնայ երկար տարիներ և Ճեմարանը իւր խաղաղ ընթացքով յարատե-
կեանք ունենայ. Ազգն էլ շարունակ վայելէ այս նուիրական Տաճարի
պատուները, ստանալով այս տեղից ազգային և բարոյական դաստիա-
րակութեամբ և արդի գիտութիւններով բեղմնաւորուած եկեղեցական
պաշտօնեաներ և ընտիր ուսուցիչներ ի փառս Սուրբ Աթոռոյս, ի պար-
ծանս Հայ Ազգի և յանմոռաց յիշատակ Հանգուցեալ Հիմնադրի Ճե-
մարանիս:

ՏԵՍՈՒՉ ՃԵՄԱՐԱՆԻ Ա. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ:

Սեպտեմբերի 24-ին:

1883 - 2.

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՉԱՅՆ

Ամրափակ զոնեղով նիստ բրաւ Ազգ. Ժողովը ուրբաթ օր, սեպտեմ-
բերի 23-ին, ներկայ էին վաճառուն երեսփոխանք և վեց Ժամ. շարունակ
խօսեցան ու վիճեցին. Ախճարանութեան առարկայն էր Աթոռիկոսա-
կան յանձնաժողովոյ տեղեկագիրը. . . .

Յանձնաժողովի տեղեկարեր Մատթէոս եպիսկոպոս Խզմիրլեան ներ-
կայացոյց մէկ տեղեկագիր մը և մէկ ալ ծրագիր մը. Տեղեկագիրը պատ-
մական հայեցողութիւն մ' էր կաթողիկոսական ընտրութեանց, ձեռ-
կերպութեանց և զանազան ասոնց վերաբերեալ ուրիշ պատմական կէ-
տերու. Վարեօր և լաւ կերպով գրուած տեղեկագիր մ' էր. 2ր մօռա-
նանք բսել որ Պատրիարք սրբազանը հիւանդ ըլլալով ներկայ չէր Ժողո-
վին, նոյնպէս ներկայ չէին օր. Սէրվիշէն ատենապետը և Խորէն սրբա-
զան. Ա. Երջիններս թէպէտ երեսփոխան չէին, բայց իրր անդամ հըա-
ւիրուած էին:

Ահաւասիկ ծրագրին համառօտութիւնը:

Ծրագիրը բաժնուած է երեք մասերու:

Ա. Հիմնական սկզբունք. Հայաստանեայց Ա. եկեղեցւոյ.

Բ. Հայրապետական իշխանութիւն. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ.

Գ. Վանոնք կամ եղանակ ընտրութեան Հայրապետի ամենայն Հայոց:

Ա. մասը բաժնուած է ինը յօդուածներու, որոնց բովանդակութիւնն է.

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հիմնադիրները ս. Թադէոս և Բարժողի-
մէոս են, վերահաստատիչը Լուսաւորիչ, ուստի Հայաստանեայց եկե-
ղեցին առաքելական է. — Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Գլուխը Քրիստոս է:

— Հայաստանեայց եկեղեցին հաւատոյ կանոն կը ճանաչէ հին և նոր
կտակարանները, կընդունի Նիկիոյ հանդանակը և միայն երեք տիեզե-
րական ժողովներ:

— Հայաստանեայց Եկեղեցին կը բաղկանայ եկեղեցականներէ և աշ-
խարհականներէ. ընտրութիւնը ժողովրդական են: — Հայաս. Եկեղեցւոյ
Հայրապետն է ընդհանուր վերատեսուչ Եկեղեցւոյն Հայոց, ինչպէս են
եպիսկոպոսներն իրենց վիճակին: — Հայաստ. եկեղեցւոյ Հայրապետն,
պատրիարքները և եպիսկոպոսները կը կառավարեն եկեղեցին ըստ
կանոններու և աւանդութիւններու Հայաստ. եկեղեցւոյ: — Ընդհ. Հայ-
րապետը ինչպէս պատրիարքները և մասնաւոր Աթոռիկոսներ, եպիս-
կոպոսներն ու անոնց ստորագասեալ պաշտօնեայնները, որպիսիք են վար-
դապետք և այլն, պարտաւորութիւն ունին անեղծ և անխախտ պահպա-
նել Հայաստ. Եկեղեցւոյ հաւատոյ դաւանութիւնը, ծէսերը, և այլն:

— Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտօնէից կը վերաբերի քարոզել հա-
ւատացեալներուն և ուսուցանել Սուրբ Գիրքը, Հայաստանեայց Եկե-
ղեցւոյ վարդապետութիւնները և դպրութիւնը: —

Բ. մասը բաժնուած է երկու գլուխներու:

1-ն գլուխ իրաւունք և պարտք Հայրապետին ամենայն Հայոց:

2-րդ գլուխը, յարաբերութիւն Հայրապետին ամենայն Հայոց:

Ը. ներքին յարաբերութիւնք:

Բ. արտաքին յարաբերութիւնք:

Այս Բ. մասի 1-ն գլուխը բաղկացած է քսան և մէկ յօդուածներէ
զոր կը համառօտենք հետեւեալ կերպով:

Ամենայն Հայոց Աթոռիկոսի տիտղոսն է ծայրագոյն Պատրիարք,
Հայրապետ և այլն:

— Աշխարհիս բոլոր հայ եկեղեցիներու մէջ կը յիշատակուի Հայրա-
պետին անունը, Եկեղեցւոյ Հայրապետը միայն իրաւունք ունի միւսոն
օրհնելու և բաշխելու: — Եկեղեցւոյ Հայրապետը միայն կը ձեռնադրէ
եպիսկոպոսները և առաջնորդ կը կարգէ եկեղեցւոյն Հայոց, յանձնա-
րարութեամբ՝ Ռուսաստանի մէջ իւրաքանչիւր թեմական վիճակի և
վանական միաբանութեան. իսկ Թիւրքիոյ համար ըստ յանձնարարա-
կան վկայագրի Հայոց Պատրիարքին և Պօլսոյ, հիմնուած ժողովրդա-
կան ընտրութեան վրայ, վիճակներու և վանական միաբանութեանց:
Աթոռիկոսը ունի մերժողական իրաւունք, ինչպէս եպիսկոպոսներն
ունին իրենց կատարելիք ձեռնադրութիւններու մէջ:

Հայրապետին իրաւունքն է հրաժարեցնել Առաջնորդները երբ տեսնէ
անոնց անհաւատարմութիւնը առ եկեղեցին, երբ արգար գտնէ ժողովր-
դին բողոքը: Այս հրաժարեցնելները Ռուսաստանի մէջ Հայրապետը

ուղղակի կ'ընէ, իսկ Տաճկաստանի մէջ ձեռամբ իւր փոխանորդին, որ է Վ. Պօլսոյ Պատրիարքը, — Ամենայն Հայոց Հայրապետը իրաւունք ունի գումարել Եկեղեցական ընդհանուր Ժողով, — Ամենայն Հայոց Հայրապետը կը խրկէ Ժամանակ Ժամանակ ընդհանրական Թղթեր, կօնդակներ աշխարհիս ամէն կողմ գտնուող Հայոց Ժողովրդին, Ամենայն Հայոց Հայրապետը իրաւունք ունի և պարտք այցելել Հայոց Ժողովուրդին, ուր որ գտնուեն, — Հայրապետը Մայր - Աթոռէն, քաղաքներէն և այլն ելնելու և հոն մտնելու ատենները իրաւունք ունի քսա նախնի սովորութեան ուղևորուել ամենայն փառօք և պատուով իր ազգին կողմէն առջեւն ունենալով խաչը, հայրապետական քօղը և գաւազանը, Ա. Ծ. Հայրապետն իրաւունք ունի հաւաքել բոլոր Հայոց Ժողովրդէն նուիրակութեան տուրքն կամ նուէր ի բարգաւաճանս Մայր - Աթոռոյ, և այլն, — Հայրապետը իրաւունք ունի պահանջել ամէն տարի համար ձեռնալնելու, մկրտեալներու, պսակեալներու և վախճանեալներու ի գիրկս Հայոց Եկեղեցւոյ, — Հայոց հոգևորական զպրօցները են Հայոց Հայրապետին բարձր հսկողութեան և հովանաւորութեան ներքեւ, Հայրապետը կը հսկէ զպրօցներուն վրայ և կը տնօրինէ հարկ եղած բարեփոխումները՝ Ռուսաստանի մէջ Թեմակալ տառնորդներու ձեռքով, իսկ Տաճկաստանի մէջ իր փոխանորդ Հայոց Վ. Պօլսոյ Պատրիարքի միջոցաւ, Հայրապետը պարտաւորութիւն ունի հաստատել հոգևորական զպրօցներ ուր որ անկ է, — Հայոց եկեղեցիներու ու վանքերու կալուածներն ու գոյքերը Հայոց Հայրապետին անմիջական իրաւունց ներքեւ են, որ միայն իշխանութիւն ունի տնօրինելու անոնց զընման և վաճառման խնդիրները, Ռուսաստանի մէջ խորհրդակցութեամբ Թեմական եկեղեցւոյ, իսկ Տաճկաստանի մէջ կը գործադրէ Պօլսի Պատրիարքի ձեռքովը, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վանական եկեղեցականներու ամէն տեսակ գոյքերու և ստացուածներու Ժառանգն Հայոց եկեղեցին է, Հայոց Հայրապետն իրաւունք ունի հսկելու որ այդ կարգի եկեղեցականներու ստացուածքն անոնց վախճանէ վերջ դառնան ստացուած այն միաբանութեան, որոյ կ'անդամակցէին անոնք, սոյն իրաւունքը Տաճկաստանի մէջ կը գործադրուի Վ. Պօլսի Հայոց Պատրիարքի ձեռքովը:

— Հայ. Եկեղեցւոյ հոգևորական զրքերու տպագրութեան հրամանը միմիայն Հայոց Հայրապետը կուտայ, Ռուսաստանի մէջ Իրմէն կարգեալ պաշտօնէին ձեռքով, իսկ Տաճկաստանի մէջ իւր փոխանորդ Վ. Պօլսոյ Հայոց Պատրիարքին ձեռքը, — Հայաս. Եկեղեցւոյ հոգևոր գործերու բարձրագոյն տնօրինութիւնը անկ է միայն Հայոց Հայրապետին որ պարտաւորութիւն ունի անխախտ պահել եկեղեցին իր սկզբունքներուն մէջ, հսկել ամեն ուրեք եկեղեցւոյ վրայ և ազատ պահել ո՛ր և է արտաքին միջամտութիւնէ, — Հայոց Հայրապետը կը վարէ հայաստանեայց եկեղեցւոյ վարչութիւնը, նա կընտրէ Իրեն աջակից երկու խորհուրդներ մին՝ հայրապետական, և միւսն, տեսչական (Սինօդ) — Հայրապետական խորհուրդը կը բաղկանայ վեց եպիսկոպոսներէ, նորա պաշտօնն

է աւանդապահութեան սահմանին մէջ խորհրդատու ըլլալ Հայրապետին ի տնօրէնութիւն ընդհ. խնդիրներու:—

Տեսչական խորհուրդը (Սինօդը) կը բաղկանայ չորս եպիսկոպոս, չորս վարդապետէ: պաշտօնն է խորհրդատու ըլլալ Հայրապետին տեղական մասնաւոր գործոց մէջ ի Ռուսաստան, առանց իրաւունք ունենալու միջամտելու ընդհանրական նկարագիր ունեցող խնդիրներու ի հոգեւորս:— Զանաւարտ պահպանութիւն իրեն յանձնեալ աւանդներուն համար Հայոց Հայրապետը պատասխանատու է Աստուծոյ որպէս և եկեղեցւոյն Հայաստանեայց:

Բ. Մասի 2-դ գլուխը երկու մասերու բաժնուած է, ներքին յարաբերութիւնք, արտաքին յարաբերութիւնք, ընդամենը տասն և մէկ յօդուած է:

Ամենայն Հայոց Հայրապետին ներքին յարաբերութիւնները են, ըստ վաղեմի սովորութեան, Վ. Պօլսոյ և Երուսաղէմի Պատրիարքներուն հետ, ինչպէս նաև Կիլիկիոյ և Աղթամարայ մասնաւոր Աթոռիկոսներուն հետ և Ռուսաստանի, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի թեմական առաջնորդներուն հետ:— Արտաքին յարաբերութիւններ ունի Ռուսաց Պետութեան հետ, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հայրապետը, շնորհիւ իւր բացառիկ դիրքին անմիջական յարաբերութեան մէջ է Ռուսաց Վեհափառ Վայսեր կառավարութեան հետ, Ռուսաց Վեհ. Վայսեր թագադրութեան հանդիսին Հայոց Հայրապետը կը մասնակցի անձամբ կամ նուիրակաւ և կը ձօնէ Հայոց Առաքելական Աթոռոյն օրհնութիւնները և բարեմաղթութիւնները:— Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հայրապետը կը խնդրէ Ռուսաց Վեհ. Վայսրէն հաստատութեան հրովարտակ Ռուսաստանի թեմական վիճակներուն վրայ ձեռնադրած եպիսկոպոսներուն համար, Իսկ Տաճկաստանի թեմական վիճակներուն համար նոյն հրովարտակը Վեհ. Սուլթանէն կը խնդրէ Հայոց Վ. Պօլսոյ Պատրիարքը, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հայրապետը կը բանակցի Վովկասի կուսակալութեան հետ նոյն կուսակալութեան ներքեւ գտնուող Հայ վիճակներու մասնական գործերու կարգադրութեան վերաբերեալ խնդիրներու համար, Երբ իւր առաջարկը չունենայ գոհացուցիչ կամ արդար ելք մը, Հայրապետը կը դիմէ Պենտ. Կառավարութեան և առ Վայսրն առգամ, — Այն ամէն խնդիրներու համար որք հանրական են և կամ կը վերաբերին Անդր—Վովկասեան Հայոց, Հայրապետը կը բանակցի կեղերոնական կառավարութեան հետ և ի հարկին ուղղակի Վեհ. Վայսեր հետ:—

Ծրագրի Գ. Մասը կը վերաբերի Աթոռիկոսի ընտրութեան, բաղկացած է տասը յօդուածներէ, Այս մասն է որ Ժողովին մէջ փոխորիկ կը յարուցանէ: Ժողովի մէջ տիրապետող հոգին կերեւի այն որ անխախտ մնայ ընտրութեան առաջին եղանակը, այսինքն մեր Ազգային Ժողովն

ինքն ներկայացնէ Թիւրքիոյ Հայոց բոլոր քուէն: — Ահաւասիկ ծրագրի այդ մասը:

1. — Երբ վախճանի Ամենայն Հայոց Վաթուղիոսը առաջին գործողութիւնն է պատրաստել ցանկ կաթողիկոսական ընտրելիներու:

2. Ս. Էջմիածնի և Վ. Պօլսոյ կեդրոններն առանձին առանձին եկեղեցական վիճակային ժողով կը գումարեն և գաղտնի քուէարկութեամբ կը պատրաստեն ընտրելիներու փակեալ ցանկ մը: այս ցանկին մէջ անցնելու իրաւունք ունին

Ա. Այն եպիսկոպոսները որ Ընդհանուր Հայրապետէն ձեռնադրուած են կամ ի նմանէ ընդունուած են Մայր — Աթոռոյ Միարան:

Բ. Այն եպիսկոպոսները որք յանձինս կը փայլեցնեն ամենայն Հայրապետին կարեւոր հանգամանքները:

3. Այս կերպով պատրաստուած ցանկերն երկու կեդրոններն կը հաղորդեն իրարու և ասոնց միացմամբ կը կազմուի ընտրելեաց միակ ցանկ մը:

4. Որոշեալ ժամանակին երկու կեդրոններն կը հաղորդեն իրենց իշխանութեան ներքե զտնուած թեմական վիճակներու և վանահայրերու: որպէս զի նոյն ցանկին մէջէն նշանակեն իրենց ընտրելին:

5. Ի Տաճկաստան քուէարկութիւնը կը կատարուի գաւառական ընդհ. ժողովներու ատեաններու մէջ: Իսկ Ռուսաստան՝ վիճակներու Առաջնորդանիստ քաղաքին և թեմերու եկեղեցական և աշխարհական ընտրող պատուիրակներու ժողովներու մէջ: Թէ ի Ռուսաստան թէ ի Տաճկաստան կը մասնակցին այս ժողովներու Առաջնորդական վիճակներու կրօնական ժողովները կամ հոգեւոր Ատեանները և վանահայրները իրենց տնօրէն խորհուրդներու գիւանով:

Իբր առանձին թեմ Վ. Պօլիս կը մասնակցի ընտրութեան հետեւեալ կերպով:

Վ Պօլսոյ եկեղեցիներու քարոզիչները, աւագերէցները, թաղ. խորհրդոյ գիւանները և անպաշտօն եպիսկոպոսները ու վարդապետները ժողով կը կազմեն Պատրիարքի հրաւիրանօք և իրրեւ Վ. Պօլսոյ թեմին ընտրող պատուիրակներու ժողով՝ կը կատարեն քուէարկութիւնը նման միւս գաւառներուն: —

6. Այս քուէները պիտի տրուին համեմատաբար իւրաքանչիւր վիճակի ժողովրդի թուոյն 10,000 կամ նուազ թիւ ունեցող վիճակի քուէն երկուք է: Տասը հազարէն մինչև քսան հազար չորս քուէ: Այսպէս շարունակ իւրաքանչիւր տասը հազարի կրկին քուէ: — Որոշուած ժամանակին երբ քուէարկութիւնը կատարած է իւրաքանչիւր վիճակ զայն կը հաղորդէ կեդրոնին:

7. Իւրաքանչիւր գաւառէն հասած քուէներուն մէջէն առաւելագոյն քուէ ստացող եօթը եպիսկոպոսներուն վրայէն երեքը վերջնական ընտրելի կը քուէարկէ Ազգ. ժողովը և զանոնք կը ներկայացնէ Արարա-

տեան Մայր - Աթոռին՝ ձեռամբ չորս պատուիրակներու, երկու եպիսկոպոս, երկու աշխարհական:

Եթէ գաւառներէն եկած ընտրելիները եօթէն պակաս կըլլան, նոյն թիւը կը լրացնէ Ազգ. ժողովը աններով զանոնք եկեղեցական վիճակային ժողովոց փակեալ ցանկէն: —

Աւերոյշեալ երեք ընտրելիներէն իւրաքանչիւրը Տաճկաստանի Հայոց և անոր ենթարկեալ վիճակներուն Հայոց ընտրելիներն են: Մի և նոյն գործողութիւնը կը կատարուի Ս. Էջմիածնի կողմէն կընտրուին չորս պատուիրակներ Ս. Էջմիածնի միաբանութեան և անոր վիճակներու կողմէն:

8. Որոշեալ օրը Ռուսաստանի և Տաճկաստանի պատուիրակները գումարուելով՝ Ս. Էջմիածնի Տաճարին մէջ ընդ նախագահութեամբ կաթողիկոսական տեղապահի, ի ներկայութեան միաբանութեան և ժողովուրդին, կը կատարուի քուէարկութիւնը: Իւրաքանչիւր կեղրոնի պատգամաւորք իրենց քուէից համեմատական զօրութեամբ և իրենց պատգամաւորներու ընտրելեաց միոյն վրայ միայն, անմիջապէս քուէհամարը կը կատարուի և այն եպիսկոպոսն որ քուէից բացարձակ առաւելութիւն ստացած լինի նոյն հետայն ԱԵԹՈՂԻԿՈՍ կը հռչակուի:

Եթէ քուէհամարի արդիւնքն հաւասար լինի, կամ քուէից բացարձակ առաւելութիւն չը գոյանայ, երկու առաւելագոյն քուէ ստացողներուն վրայ երկրորդ և վերջնական քուէարկութիւն կը լինի և քուէհամարը կատարուելով՝ առաւելագոյն քուէ ստացողն Վաթողիկոս կը հռչակուի անմիջապէս:

9. Վաթողիկոսական տեղապահը կը հաղորդէ նորընտիր Վաթողիկոս — Հայրապետին անունը առ վեհ. Կայսրն Ռուսոց և կը խնդրէ հաստատութեան հրովարտակը:

10. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հայրապետը անմիջապէս կ'ընտրէ իւր տեղապահը:

Տեղապահի պաշտօնն է ի բացակայութեան և ի վախճանման Վաթողիկոսին: Արարատեան Մայր Աթոռը պահպանել մինչ ցղարձ կամ ցնոր ընտրութիւն:

Մշակ թ. 147.

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ.

Անցեալ Հոկտեմբերի 11ին Կովկասեան Կառավարչապետ Գեներալ Ազիւտանդ իշխան Գօնդուկով — Կորսակով ուղեկցութեամբ Երևանու Նահանգապետ Գեներալ Մայքօր Հալիկովի, ժամանեց Մայր Աթոռս: Նորին Պայծառափայլութիւնը Մայր Տաճարը, Թանգարանը նայեալոց յետոյ, եկեղեցու շուրջը պտտեց և հարկաւոր տեղերը տեսնելոց յետոյ, գնաց ճեմարան՝ ուր Հանդիսարանում վարժապետական խումբը աշակերտներին հետ սպասուէին: Տեսուչ Պ. Արշակ Նահապետեանի առաջնորդութեամբ Կառավարչապետը ներս մտաւ Հանդի-